

„Eesti looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine. Arengukava 2015–2020.“ Aruanne

Arengukava „Eesti looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine“ kinnitati kultuuriministri 10.03.2015 käskkirjaga nr 1-2/57 viieks aastaks, st perioodiks 2015–2020.

Arengukava koostati Kultuuriministeeriumi algatusel koostöös Muinsuskaitseametiga. Lisaks olid kaasatud Keskkonnaministeerium ja valdkondlikud partnerorganisatsioonid. See oli jätkuks aastatel 2008–2012 rakendatud pühapaikade arengukava esimesele perioodile.

Arengukava rakendusasutuseks määrati Muinsuskaitseamet. Muinsuskaitseameti juurde moodustati ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu, mis teeb Muinsuskaitseametile ettepanekuid ja annab soovitusi arengukava rakendamiseks ning muudes pühapaikadega seotud küsimustes. Eksperdinõukogu koosseisu kaudu olid arengukava rakendamisse kaasatud nii Keskkonnaministeerium kui ka Keskkonnaamet. Kolmas sektor osales arengukava elluviimisel partnerina, osaledes nii eksperdinõukogu töös kui ka tegeledes avalikkuse teavitamisega pühapaikadest.

Arengukava eesmärgid

Arengukava üldeesmärk oli säilitada praegustele ja järeltulevatele põlvedele Eesti looduslikud pühapaigad nende väljaselgitamise (inventeerimise), andmete kättesaadavaks tegemise ja väärtustamise kaudu.

Alaeesmärke oli kaks:

1) Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad on inventeeritud

Selle eesmärgi alla kuulus üks tegevus – ühtse metoodika alusel süsteemne kogu Eesti territooriumit hõlmav alusuuring ehk looduslike pühapaikade inventeerimine, eesmärgiga saada ülevaade pühapaikade arvust, paiknemisest ning piiridest. Eesmärk oli inventeerida looduslikud pühapaigad üle Eesti ühtse metoodika alusel. Kokku lepitud metoodika oli arengukava lisa.

2) Teave Eesti ajalooliste looduslike pühapaikade kohta on avalikkusele kättesaadav

Selle eesmärgi alla kuulus kaks tegevust:

- a) pühapaikade inventeerimisel kogutud andmete sisestamine kultuurimälestiste registri vastavasse alajaotusesse ning varem muudesse andmebaasidesse talletatud asjakohaste materjalide ülekandmine andmebaasi;
- b) süstematiseeritud andmed tehakse avalikult kättesaadavaks. Inventeerimise tulemuste ja andmebaasi võimaluste tutvustamine erinevatele sihtrühmadele.

Kokkuvõttes oli arengukava eesmärk lihtne ja selge – kaardistada ajaloolised looduslikud pühapaigad kogu Eestis ja teha need andmed avalikult kättesaadavaks, et maaomanikud ja ametkonnad saaksid erinevaid otsuseid langetades pühapaikadega arvestada ning tagada nii pühapaikade säilimine. Info puudulikkus on sage põhjus, mis takistab pühapaikade kaitse korraldamist ja on seeläbi ohuks nende säilimisele.

Arengukava rahastamine

Arengukava rahastamine nähti ette Kultuuriministeeriumi eelarvest Muinsuskaitseameti kaudu. Iga-aastane eelarve ei olnud fikseeritud, vaid pidi kujunema vastavalt riigieelarve

võimalustele. Täiendavate vahendite taotlemine oli ette nähtud keskkonna valdkonna programmidest, täpsemalt Keskkonnainvesteeringute Keskuse looduskaitse programmist. Selle eelduseks oli pühapaikade inventeerimise meetodika kooskõlastamine Keskkonnaministeeriumiga ja selle järgimine inventeerimisel.

Riiklikud toetused arengukavale olid viie aasta jooksul kokku üle 610 000 euro. Sellest kõige suurema osa (416 126 eurot) moodustasid Keskkonnainvesteeringute Keskuse looduskaitse programmist pühapaikade inventeerimiseks eraldatud summad. Muinsuskaitseamet panustas arengukava elluviimisse viie aasta jooksul kokku 194 336 eurot. Looduslike pühapaiku tutvustavad teabepäevad, mida korraldati kokku 32 korral, toimusid inventeerimise eelarve raames.

Tabel 1. Arengukava rahastus tegevuste kaupa.

Tegevused	Rahastus 2015–2020
Inventeerimine	490 642,03
Personalikulu	117 208,80
Eksperdinõukogu	2611,57
KOKKU	610 462,40

Tabel 2. Looduslike pühapaikade inventeerimiseks taotletud ja eraldatud vahendid 2015–2020.

Aasta	KIK-i looduskaitse programmist taotletud summa	KIK-i looduskaitse programmist eraldatud summa	Muinsuskaitseameti eelarve	Kokku	Inventeerimisala
2015	100 580	71 577	9945,78	81 522,78	ajalooline Harjumaa (v.a Keila ja Nissi khk)
2016			9500	9500	ajaloolise Läänemaa kihelkondade LPP arhiivandmete digiteerimine*
2017			10 600	10 600	Keila ja Nissi kihelkonnad
2017	61 183,64				ajalooline Läänemaa
2017	44 177,52	44 177,52	13 182,48	57 360	Ida-Virumaa

2017	36 171,43				Lääne-Virumaa
2017			4267	4267	Kadrina ja Väike-Maarja LPP arhiiviandmete digiteerimine*
2018	72 176	72 080	4000	76 080	ajalooline Läänemaa
2018	59 044	57 468	5384	62 852	Lääne-Virumaa
2018	224 000	61 340	2740	64 080	Taotleti Saaremaa ja Hiiumaa, rahastuse tõttu inventeeriti ainult Hiiumaa ja Vormsi
2019	59 810	59 760	7800,25	67 560,25	Pärnumaa Rail Balticu alal olevad kihelkonnad
2020	49 840	49 723,60	1 996,40	51 720	ülejäanud ajalooline Pärnumaa
2020	210 040				Saaremaa
2020			5100	5100	Kose kihelkonna järelinventuur
KOKKU	917 022,59	416 126,12	74 515,91	490 642,03	

* Arhiiviandmete sisestamine Eesti Kirjandusmuuseumi kohapärimuse andmebaasi Koobas.

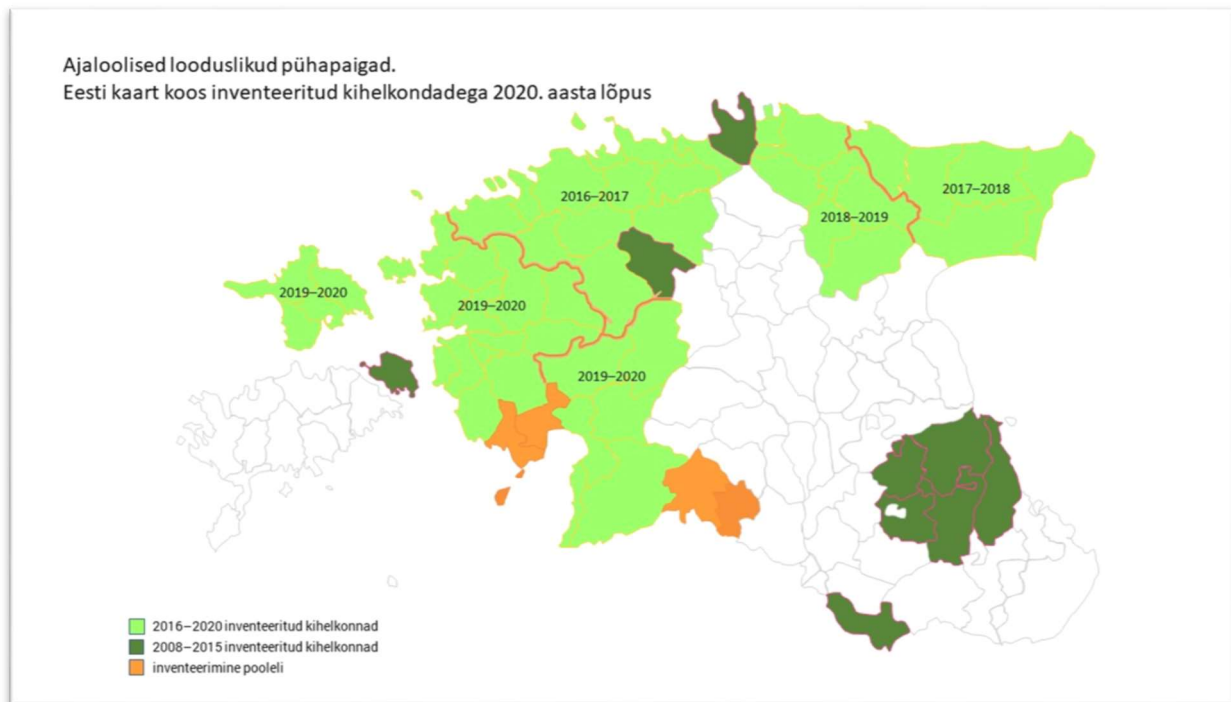
Arengukava eesmärkide täitmine

1. Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad on inventeeritud

2020. a lõpu seisuga on inventeeritud Eesti 105st kihelkonnast 54, lisaks on veel olemas rahastus 5 kihelkonna inventeerimiseks. Kuigi arengukavaga seatud eesmärki – inventeerida kõik Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad – ei saavutatud, on arengukava raames tehtud inventeerimistööd väga oluline ja pikk samm looduslike pühapaikade kaitsel. Inventeerimine ei puudutanud juba muinsuskaitse all olevaid looduslike pühapaiku, st inventeerimine on suunatud veel teadvustamata ajalooliste looduslike pühapaikade tuvastamisele.

Inventeerimistööde tellimiseks korraldas Muinsuskaitseamet 8 hanget, kus pakkumusi esitasid neli erinevat juriidilist isikut.

Joonis. Eesti kaart kihelkondadega, kus pühapaigad on 2020. a seisuga inventeeritud.

2. Teave Eesti ajalooliste looduslike pühapaikade kohta on avalikkusele kättesaadav

Arengukava nägi ette, et pühapaiku puudutav andmestik on otstarbekas koondada riigiasutuse mõne olemasoleva andmebaasi juurde. Selleks peeti sobivaks Muinsuskaitseameti hallatavat kultuurimälestiste registrit, mille kaardiandmed on seotud Maa-ameti avaliku kaardikihiga. Kultuurimälestiste registri arenduse raames on tellitud ja arendamisel ajalooliste looduslike pühapaikade moodul, kuhu on võimalik kõik inventeerimisandmed sisestada ja neid avalikult kuvada. Kuna aga registri arenduse protsess on olnud pikk ja see ei valminud 2020. aasta lõpuks, otsustati töö käigus inventeeritud pühapaigad kuvada Maa-ameti pärandkultuuri kaardil (<https://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardirakendused/Parandkultuur/Parandkultuuri-kaardirakenduse-kirjeldus-p160.html>). Praegu on seal avalikult nähtavad ja kättesaadavad andmed ajaloolise Harjumaa ja Ida-Virumaa ajalooliste looduslike pühapaikade kohta. Inventeerimisaruanded arhiveeritakse ja tehakse kättesaadavaks Muinsuskaitseameti kodulehel (<https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/looduslike-puhapaikade-arengukava-uuringu-aruanded>). Inventeerimiste tulemusi kasutatakse Muinsuskaitseameti igapäevaselt töid kooskõlastades ja lubasid välja andes. Inventeerimistulemuste põhjal koostatakse sisendid valdade üldplaneeringutele, kus soovitatakse pühapaikadele kohaliku kaitse staatust (näiteks Kiili, Räpina, Setomaa vald).

Inventeerimistega koos on tutvustatud avalikkusele kaardistamise andmeid ja kogutud kohalike käest täiendavat informatsiooni piirkonna pühapaikade kohta. Looduslike pühapaikade avalikke teabepäevi on korraldatud 32 korral (ajaloolisel Harjumaal 8, Ida-Virumaal 4, Lääne-Virumaal 4, ajaloolisel Läänemaal 9, Hiiumaal 3, Pärnumaal 4).

Huvirühmad ja partnerorganisatsioonid on jätkanud peamiselt avalikkusele suunatud n-ö pehmete meetmete ellu viimist: korraldati ürituste sarju nagu Hiie sõber, hiite kuvavõistlust, loenguid, ekskursioone jpm. Need on aidanud pühapaiku ühiskonnas väärtustada.

3. Muud tegevused

a) Uus muinsuskaitseseadus

1. mail 2019 jõustus uus muinsuskaitseseadus, kus sätestati eraldi mälestise liigina ajalooline looduslik pühapaik. Seni käsitleti neid arheoloogiamälestistena. Seaduse § 11 lõige 6 defineerib ajaloolise loodusliku pühapaiga kui olulise inimõjuta rahvapärimusliku ohverdamise, pühakspidamise, ravimise, usulise või rituaalse tegevusega seotud asja või maa-ala. Ajaloolised looduslikud pühapaigad on olulised rahvapärimuskultuuri ning kohaliku identiteedi kandjad. Täpsemad kriteeriumid riikliku kaitse kehtestamiseks on sätestatud kultuuriministri 15.05.2019 määruses nr 23.¹ Kaitse alla võetud pühapaikades on reguleeritud (loakohustusega) kõrghaljastuse rajamine, raie-, kaeve- ja muudeks pinnase teisaldamise või juurdeveoga seotud tööd, haljastustööd, maapinna ettevalmistamine metsaseaduse tähenduses ning maa sihtotstarbe muutmine.

Uue seaduse alusel on selle liigi all mälestiseks tunnistatud kaks pühapaika: “Rosma ristimets” (kultuurimälestiste registri nr 31014) ja Ohverdamiskoht “Hiieotsa” (kultuurimälestiste registri nr 31013) (mõlemad 2020). Lisaks on Muinsuskaitseametil pooleli 14 ristimetsa mälestiseks tunnistamise menetlus.

Muinsuskaitseseadusest tulenevalt (§ 92) tuleb enne seaduse jõustumist mälestiseks tunnistatud mälestiste liigid viia kooskõlla seaduses sätestatud mälestiste liigitusega 2022. aasta 1. jaanuariks. See tähendab, et looduslikud pühapaigad, mis seni olid kaitse all ainult arheoloogiamälestisena, vormistatakse ümber ja nende mälestise liigiks lisatakse ajalooline looduslik pühapaik. Hetkel on välja selgitatud 490 muinsuskaitse all olevat objekti, mis vastavad ajaloolise loodusliku pühapaiga mälestise kriteeriumitele.

Täiendavalt toimub muinsuskaitsealuste looduslike pühapaikade inventuur, et täpsustada nende kaardiandmeid. 2020. aasta lõpuks on kaardiparandus tehtud 104 objekti puhul ja välja selgitatud veel 90 objekti, mille puhul on kaardiandmete täpsustus vajalik. Lisaks väiksematele asukoha parandustele, tuleb 18 objekti piiride osas läbi viia menetlus. Inventuuri käigus on toimunud 68 objekti paikvaatlus ja selgitatud välja välitööde vajadus lisaks 52 objekti puhul.

b) Ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu

Muinsuskaitseameti juures käib regulaarselt koos ametit nõustav eksperdinõukogu, mis annab Muinsuskaitseametile hinnanguid ja soovitusi ajalooliste looduslike pühapaikade kaitse küsimustes. Ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu on moodustatud arheoloogia-, ajaloo-, etnoloogia-, folkloristika- või keskkonnaalase kõrghariduse või töökogemuse ja muinsuskaitsealase töökogemusega spetsialistidest ning huvirühmade esindajatest. Eksperdinõukogu on vaadanud läbi inventeerimise tulemused ja teinud selle põhjal Muinsuskaitseametile ettepanekud pühapaikade riikliku kaitse alla võtmiseks.

Tabel 3. Ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu ettepanekud pühapaikade mälestiseks tunnistamise kohta.

Maakond	Ettepanekute* arv
---------	-------------------

¹ Mälestise liikide ja muinsuskaitseala riikliku kaitse üldised kriteeriumid ning muinsuskaitsealal asuvate ehitiste väärtusklassid. <https://www.riigiteataja.ee/akt/110112020007?leiaKehtiv>

ajalooline Harjumaa	26
Ida-Virumaa	28
Lääne-Virumaa	38
ajalooline Läänemaa (osaliselt, eksperdinõukogus on veel läbi vaatamata Lihula, Kirbla, Kullamaa, Märjamaa, Lääne-Nigula kihelkonnad)	37
Kokku	129

* Suurem osa ettepanekutest on tehtud maa-alaliselt pigem väikeste objektide kohta (allikad, kivid).

c) Loodi looduslike pühapaikade nõuniku ametikoht

Muinsuskaitseametis loodi 2015. aastal looduslike pühapaikade arengukava koordinaatori täiskohaga ametikoht, mille nimetus muudeti looduslike pühapaikade nõunikuks 2019. aastal. Nõunik on korraldanud arengukava elluviimist, sh kirjutanud KIK-i projekte, koostanud hankeid inventeerimistööde tellimiseks, sõlminud hankelepinguid ja jälginud nende täitmist, korraldanud teabevahetust, korraldanud eksperdinõukogu tööd, koondanud ja süstematiseerinud andmeid, tegelenud juba kaitse all olevate pühapaikade kaitse ja andmete korrastamisega, tegelenud kaitse all olevate looduslike pühapaikade kooskõlastuste ja taotlustega, menetlenud kaitse alla võtmise ettepanekuid.

c) Eesti liitus Euroopa maastikukonventsiooniga

Keskonnaministeeriumi eestvedamisel on Eesti ühinenud Euroopa Nõukogu maastikukonventsiooniga.² Eesti allkirjastas konventsiooni 20. detsembril 2017. aastal ning konventsioon jõustus Eesti suhtes 1. juuni 2018. Konventsiooniga ühinemine aitas tuua maastikupoliitika keskkonnapoliitika täisväärtuslikuks osaks ja rõhutada maastike kvaliteeti ja mitmekesisuse säilitamise vajadust. Korrastatud ja väärtustatud pühapaigad on üheks eelduseks mitmekesisele maastikupildile.

Kokkuvõte

„Eesti looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine. Arengukava 2015–2020.“ on täitnud oma eesmärgid osaliselt. Arengukavas ettenähtud kogu Eesti inventeerimisest on saavutatud ligikaudu pool – Eesti 105 kihelkonnast on inventeeritud 54 kihelkonda. Kuna inventeerimine pole lõppenud, on teist alaeesmärki – teave Eesti ajalooliste looduslike pühapaikade kohta on avalikkusele kättesaadav – saadud täita ainult inventeeritud piirkondade osas. Ressurssi on kulunud täiendavatele tegevustele, mis polnud arengukavas otseselt ette nähtud, kuid täidavad samuti looduslike pühapaikade kaitse ja hoidmise eesmärki: näiteks uue mälestise liigi kehtestamine, uute ajalooliste looduslike pühapaikade kaitse alla võtmine ja muinsuskaitse all olevate looduslike pühapaikade kaardiandmete korrastamine ning sellega seotud välitööd. Arengukavas ettenähtud tegevustega tuleb jätkata kuni eesmärkide täitmiseni, mis tähendab, et kõik Eesti piirkonnad on inventeeritud ja teave pühapaikade kohta on avalik. Täiendavalt tuleb võtta eesmärgiks, et väärtuslikum osa ajaloolistest looduslikest pühapaikadest oleks riikliku

² <https://www.riigiteataja.ee/akt/228022018001>

kaitse all ehk inventeerimistulemuste põhjal tuleb algatada uued kaitse alla võtmise menetlused.